

Rajko VUJICIC

O NOVOOTKRIVENIM FRESKAMA U CRKVI SV. ANE U KOTORU

Do nedavno se o srednjovjekovnom zidnom slikarstvu Kotora veoma malo znalo. Arhivski dokumenti su pominjali nekoliko »grčkih« slika (pictores graeci) koji su u XIII i XIV vijeku djelovali u kraljevom gradu. Pouzdano se znalo da je jedna njihova družina 1331. godine dekorisala unutrašnjost katedrale sv. Tripuna, od čega je danas vidljiv samo jedan omanji fragment u apsidi.¹

C. Fisković je 1953. god., prilikom istraživačkih radova na kotorskim spomenicima u organizaciji Srpske akademije nauka, otkrio ostatke fresaka na istočnom zidu crkve sv. Mihaila. Konstatovao je da se radi o gotičkom stilu i datovao ih u XIV vijek.²

Prije desetak godina otkrivena je na južnom zidu zapadnog traveja crkve sv. Luke zanimljiva freska iz kraja XII vijeka sa stojećim figurama tri svetitelja.³ Iako se već tada pomišljalo da

¹ Taj fragment sa scenama Raspeća i Skidanja bio je otkriven i fotografisan prilikom restauracije katedrale na samom početku ovog vijeka, pa je zatim ponovo pokriven malterom. O tome: K. Segvić, *Un frammento di affresco nell'abside della chiesa Cattedrale di Cattaro*, *Bolletino di archeologia e storia Dalmata*, XXII, 1900, 241—244.

Fotografiju je objavio i I. Stjepčević, *Katedrala sv. Tripuna u Kotoru*, Split, 1938, I, VI/1.

Freska je ponovo otkrivena i konzervirana 1966. god. prilikom priprema za proslavu 800. god. katedrale. O njoj su zatim pisali: M. Milošević, *Freske u kotorskoj katedrali*, *Zograf* 1, Beograd, 1966, 34; Niko Luković, *Freske i slike katedrale sv. Tripuna, 800 godina katedrale sv. Tripuna u Kotoru (1166—1966)*, Kotor, 1966, 63—65; P. Mijović u *Istoriji Crne Gore*, II/1, Titograd, 1970, 289—290; Vojislav J. Đurić, *Vizantijske freske u Jugoslaviji*, Beograd, 1974, 58 i bilješka 61.

² Cvito Fisković, *O umjetničkim spomenicima grada Kotora*, *Spomenik SAN*, CIII, Beograd, 1953, 84; Isti, *Dalmatinske freske*, Zagreb, 1965, 21; P. Mijović u *Istoriji Crne Gore*, II/1, Titograd, 1970, 302; V. Đurić u *Istoriji Crne Gore*, II/2, Titograd, 1970, 519.

³ A. Skovran, *Novootkrivene freske u crkvi sv. Luke u Kotoru*, *Zograf* 4, Beograd, 1972, 76—77; V. J. Đurić, *Otkriće u crkvi sv. Luke u Kotoru*, »Pobjeda« od 12. IV 1973; Isti, *Vizantijske freske u Jugoslaviji*, 28—29 i bilješka 27.

bi se i u drugim kotorskim crkvama moglo naići na ostatke srednjovjekovnog živopisa,⁴ ipak se, zbog nedostatka sredstava, nijesu preduzimala istraživanja u tom pravcu. Tek se nakon posljednjeg zemljotresa pristupilo organizovanim istraživanjima i ispitivanju unutrašnjih zidnih površina većine crkava u Starom gradu. Već se prilikom radova na prvoj crkvi — Mariji Koledati — naišlo na ostatke srednjovjekovnog živopisa. U kaloti kupole otkriveno je poprsje Hrista Pantokratora, u oltarnoj apsidi dio jedne kompozicije sa više svetitelja,⁵ te ostaci bojenog freskomaltera u raznim djelovima crkve.

U crkvi sv. Ane su se na svijetlo dana pojavili fragmenti dva slikana sloja jedan na fasadi, a drugi u unutrašnjosti.

U crkvi sv. Mihaila su očišćene ranije vidljive slikane plohe i oslobodilo malternih premaza još nekoliko kvadratnih metara zida. Pored Deisisa u apsidi⁶ moguće je bilo identifikovati sv. Tripuna⁷ na južnom, i sv. Domenika⁸ na sjevernom dijelu istočnog zida. Poviše njih su se ukazale scene Blagovijesti i Vaznesenja Hristovog koje ranije nijesu bile vidljive, kao i dva lika u donjoj zoni koja se za sada ne mogu raspoznati.⁹

Na freske se naišlo nedavno i u crkvi sv. Pavla. Doduše ne u unutrašnjosti crkve već u jednoj prizidanoj niši funeralne namjene, u čijoj luneti je bio naslikan Deisis,¹⁰ a sa strane figure svetitelja.¹¹

Nakon što novootkrivene freske budu proučene, odnosno one odranije poznate razmotrene u svijetlu novijih otkrića, moći će

⁴ Pored katedrale arhivski spisi pominju još izričito freske u porušenoj crkvi sv. Jakova od Loče, koja je bila *picta pictoris graeces* (up. I. Stjepčević, nav. dj., 58), dok se živopis vezuje još za crkve sv. Nikole i sv. Franja (up. P. Mijović u *Enciklopediji lik. umj.*, 3, Zagreb, 1964, 230 pod »Kotor« i V. Đurić u *Enciklopediji lik. umj.*, 3, pod »Pictores graeci«.

⁵ Freska je konzervatorski konsolidovana ali nije očišćena, te se navedena kompozicija ne može sa sigurnošću identifikovati.

⁶ Do sada se, zbog slabe vidljivosti, smatralo da je u apsidi naslikan Hristos. Tako je mislio C. Fisković (*Dalmatinske freske*, 21) i V. Đurić (*Istorija Crne Gore*, II/2, 519).

⁷ To je onaj svetitelj što ga je, uzimajući u obzir stanje u kom se nalazio, začuđujuće vjerno opisao C. Fisković (*Umjetnički spomenici grada Kotora*, 84), koji ga, ipak, nije identifikovao. Pojavom modela grada Kotora u lijevoj ruci svetitelja, koji je — kao uostalom i čitava figura — gotovo identičan onom u stolivskoj crkvi sv. Bazilija, otklonjene su sve sumnje oko identifikovanja lika.

⁸ Ostatak signature (»... NIK«) i dominikanski habit govore u prilog takvoj identifikaciji.

⁹ Lik na sjevernoj strani je zacijelo neki prorok koji na glavi ima »frizijsku kapu«. Veoma je oštećena i konjanička figura na južnom zidu crkve, zbog čega se ne može sa sigurnošću utvrditi da li se radi o sv. Mihailu, kako dosadašnji istraživači misle, ili, možda, o sv. Đorđu.

¹⁰ Od te kompozicije vidljiv je fragment sa Bogorodicom u molbenom gestu, što nedvojbeno ukazuje da se radi o kompoziciji Deisis, mada se ne vide Hristos i Jovan Krstitelj.

¹¹ Očuvan je samo lijevi svetitelj koji bi, prema izgledu, mogao biti sv. Pavle. Najvjerojatnije je nasuprot njega bio sv. Petar.

se stiči jasnija slika o srednjovjekovnom slikarstvu Kotora. No i sada se već nameću neki zaključci koji će znatno dopuniti, pa i korigovati, dosadašnja saznanja o toj pojavi. Čini se, prije svega, da će na značaj *«pictores graeci»* — bar što se Kotora tiče — morati svesti na razumniju mjeru i to u korist lokalne slikarske škole čiji obrisi postaju sve razgovorniji. Ali to će, kao i mnoga druga pitanja povezana uz kotorsku slikarsku školu, biti razjašnjeno tek nakon temeljitog proučavanja novootkrivenih slikarskih djela. Tada će se, u to nema sumnje, otvoriti novi vidici o značaju Kotora kao spona između dvije najznačajnije kulturne sfere — zapadne i vizantijske, o uticajima koji su preko njega strujali u oba pravca, kao i o udjelu samog Kotora u tim strujanjima. Naš mali prilog tom velikom pitanju je ovaj svrt na novootkrivene freske u crkvi sv. Ane.

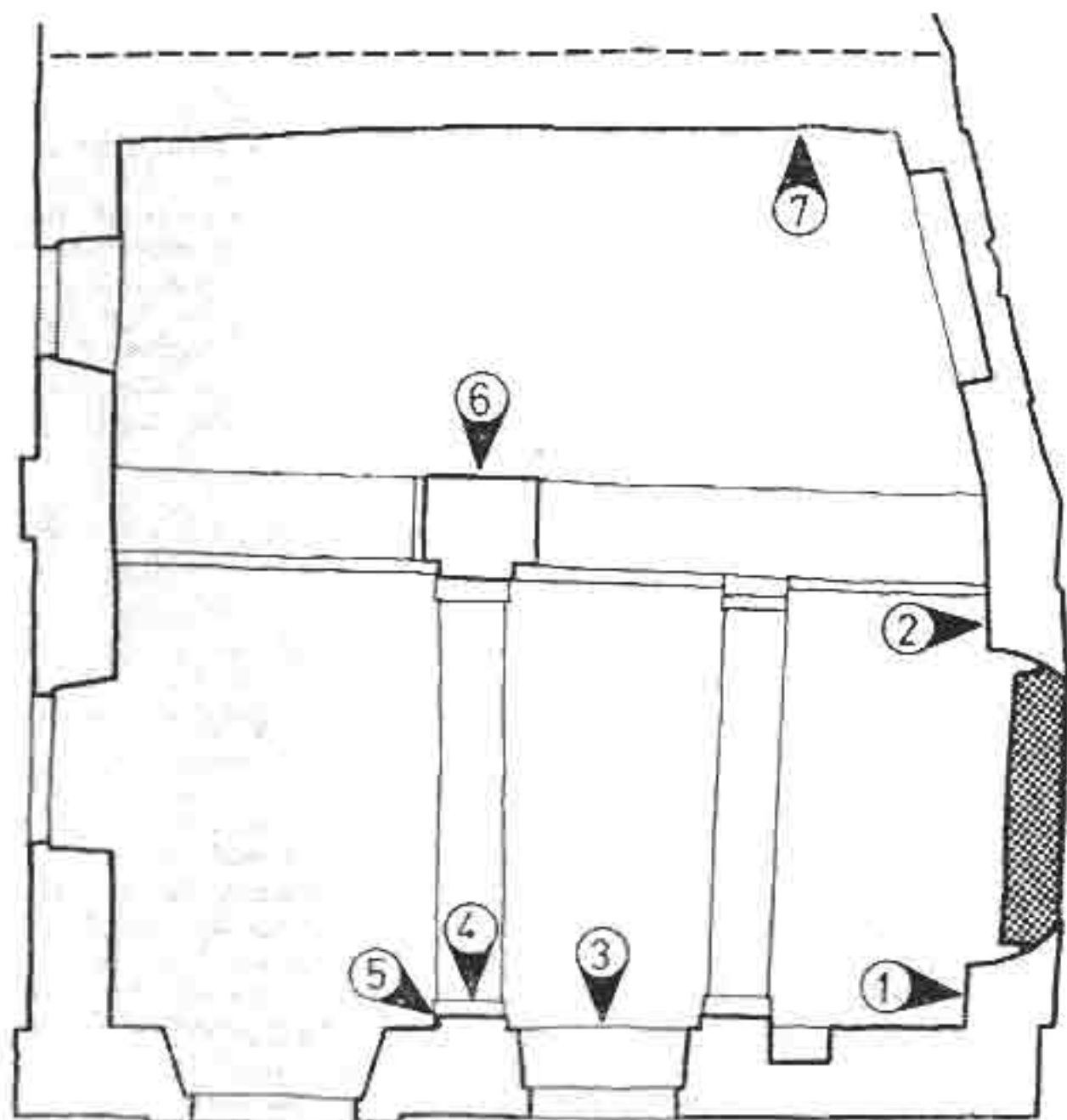

Romanička crkva sv. Ane je sazidana negdje u prvim decenijama XIII vijeka, da bi nakon nekoliko dogradnji i prepravki zaokruglila današnji izgled u vrijeme baroka. Ona je svojom arhitekturom, kao i nekim skulpturalno-dekorativnim detaljima, već odavno skrenula na sebe pažnju istraživača.¹² Međutim, nije se vjerovalo da se ispod novijih nanosa maltera u njoj krije zanimljivo srednjovjekovno slikarstvo, uprkos činjenici što je boja na nekoliko mjesta bila odranije vidljiva.

Uporedo sa istraživanjima arhitekture, koja su obavljena u toku ljeta 1982. godine, radila je i ekipa slikara-konzervatora na otkrivanju, čišćenju i konsolidovanju pronađenih fresaka.¹³ Na istočnom zidu crkve, do apside u kojoj je bio smješten glavni oltar, otkrivene su oslikane površine u fresko-tehnici. Na južnom dijelu zida pojavila se prilično očuvana figura sv. Martina, ispod kojega je ispisan molitveni natpis (sl. 2). Svetitelj je obučen u svijetlu albu, karmin-crvenu kazulu, dok na glavi ima mitru optočenu dragim kamenjem. Desnom opruženom rukom pridržava pastoral s bogato ukrašenom volutom, a u lijevoj drži zatvorenu knjigu svijetloplavih korica. Pozadina je tamnoplava, oivičena sa svih strana crvenom bordurom. Polje oreola ispunjeno je svijetlim okerom, dok je unutrašnji rub izveden debljom tamnobraon linijom. Do oreola je obojena signatura ispisana latiničnim slovima: S MARTIN EPISCOP.

¹² Na arhitekturu crkve sv. Ane osvrnuli su se: Cvito Fisković, *O umjetničkim spomenicima grada Kotora*, 82—83; Vojislav Korac, *O monumentalnoj arhitekturi srednjovjekovnog Kotora*, Spomenik SAN, CV, Beograd, 1956, 157—159; Isti, u *Istoriji Crne Gore* («Romanska arhitektura»), II, 1, Titograd, 1970, 131.

¹³ Radovi su obavljeni pod vođstvom slikara-konzervatora mr. Zvonimira Zekovića iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture Beograd.

Sl. 1. Ostaci živopisa u sv. Anđ — 1) sv. Martin, 2) sv. Katarina Sijenska, 3) ostaci figura dva svetitelja, 4) poprsje neidentifikovanog svetitelja, 5) unrasna vriježa, 6) friz scolikih ukrasa, 7) ostatak neidentifikovane kompozicije.

Sjeverno od oltara naslikana je sv. Katarina Sijenska (KATARINA ... SEN...) u svijetlom dominikanskom habitu s brojanicama u ruci. Tijelo svetiteljke je okrenuto frontalno, a glava ulijevo, prema poprsju Hrista koji se pojavljuje iz segmenta neba. Veći dio lica i gornji dio tijela sijenske svetiteljke su oštećeni pošto je malter s tih površina bio otučen ili otpao.

Hristos iznad sv. Katarine je obučen u crvenu haljinu i tamnoplavi himation. Unutrašnja ivica oreola i upisani krst su jarko crvene boje. Iste boje je i jedna velika osmokraka zvijezda pozadi njega. Ruka kojom blagosilja svetiteljku se ne vidi.

Na južnom zidu centralnog traveja bila su naslikana dva svetitelja od kojih su danas vidljivi samo donji djelovi, dok je na mjesto gornjih naknadno probijeni prozor. Jedan svetitelj je obučen u tamnoplavu haljinu, a do njega stoji bosonog monah u svijetlom habitu, po čemu se da zaključiti da je pripadao dominikanskom redu. Polja na kojima su naslikani ispunjena su žutim okerom i svijetloplavom bojom, te odijeljeni crvenim bordurama.

Jedno poprsje otkriveno je na južnom pilastru, između zapadnog i centralnog traveja. Ostaci crvene boje vidljivi su na haljini, a okerne na licu. Zbog ispranosti površine lik se ne može identifikovati. Na istom pilastru, na njegovoj užoj strani, naslikana je tamnom bojom na svijetloj pozadini jedna ukrasna vriježa.

Na južnom dijelu dograđenog broda, između dva luka, nazire se jedan dekorativni friz srolikih ukrasa ispunjen naizmjenično crvenim i zelenim tonovima. U istom brodu, na njegovom sjevernom zidu, vidljivi su ostaci fresaka, ali su oni toliko fragmentarni da ne dozvoljavaju nikakav zaključak.

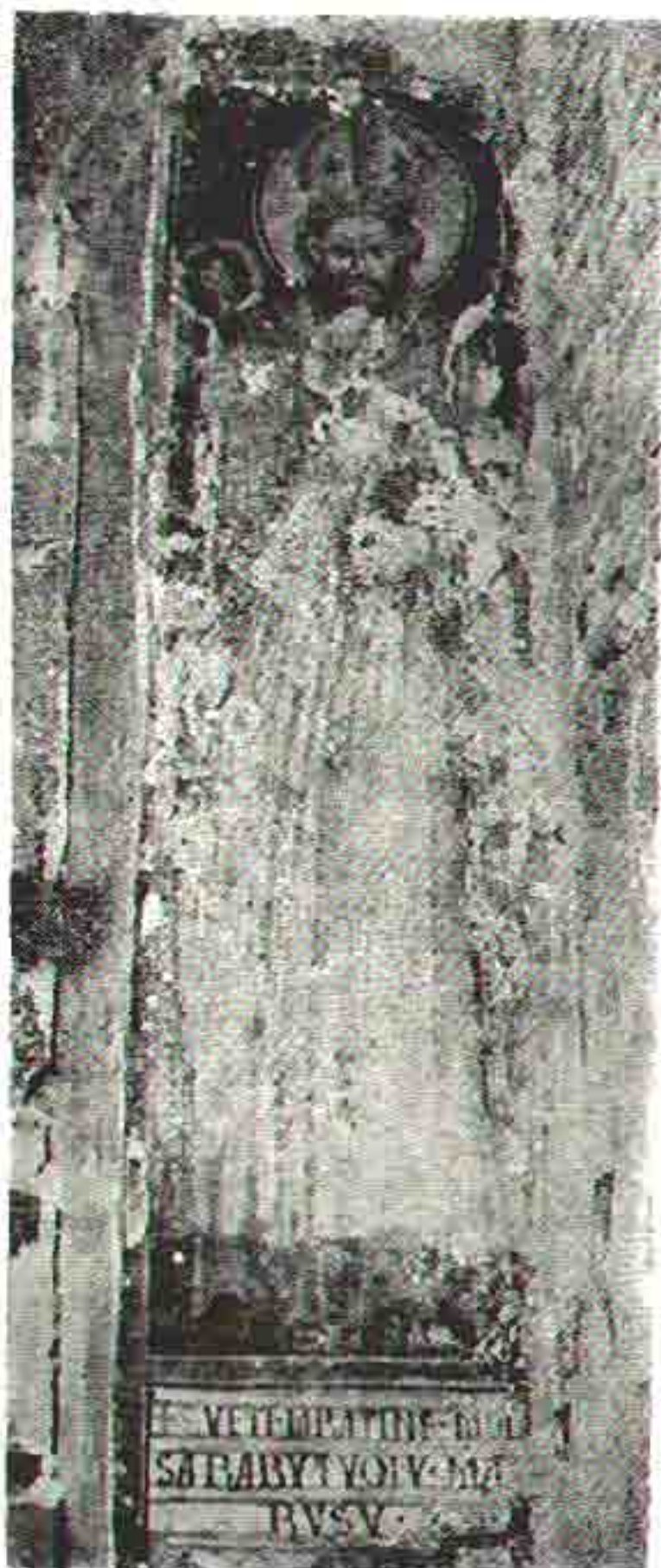
U fresko-tehnici su izvedeni i brojni posvetni krstovi otkriveni na raznim mjestima crkve. Svi su oni iste veličine, ukomponovani u krugove, a kraci im se šire prema krajevima. Izvedeni su crvenom bojom i postavljeni na polukružnom podnožju što simbolizuje Golgotu.¹⁴

Zahvaljujući dobro očuvanoj figuri sv. Martina, kao i fragmentima još nekoliko svetitelja, može se izvršiti najneophodnija stilaska analiza zidnog slikarstva u crkvi sv. Ane i uspostaviti paralele sa odranije poznatim djelima.

¹⁴ Islikavanje posvetnih krstova bio je čest slučaj u katoličkim crkvama u srednjem vijeku. Krstovi su se obično postavljali na pilastrima, vratima i prozorima, ali i na lateralnim zidovima. Oni su imali, prije svega, apotropejsko značenje. U Dalmaciji su posvetni krstovi otkriveni u više crkava: sv. Duha u Splitu, sv. Jurja u Tučepima, sv. Ivana u Trogiru, Svih svetih u Gornjem Humcu na Braču, crkvi u Blizini, sv. Mihaila na Šolti i dr. (up. Nevenka Bezić, *Srednjovjekovna crkva sv. Mihaila na Šolti*, Prilozi povijesti umjet. u Dalmaciji, 13, Split, 1961, 9D).

I u crkvi sv. Venerande u Starom Baru, na njenom južnom zidu, sačuvao se dio freskomaltera sa posvetnim krstovima vrlo sličnim onima u sv. Ani. Barska crkva se datira u kraj XIV ili početak XV v. (up. Đ. Bošković, *Stari Bar*, Beograd, 1962, 36—40).

Sl. 2. Sv. Martin s molitvenim narplsom, freska u sv. Anu

Fragilnost figure sv. Martina, način obrade lika, igra nabora na draperiji, te koloristička rješenja, sasvim su u duhu onih slikarskih tradicija zrele gotike čiji je najmarkantniji predstavnik bio Lovro Marinov Dobričević. I upravo niz sitnih detalja nalaze direktne analogije sa djelima koja se pripisuju tom kotorskom slikaru, najistaknutijoj slikarskoj figuri prelaznog razdoblja od gotike ka renesansi i utemeljivaču dubrovačke slikarske škole. Kako se radi o fresko-tehnici koja ima svojih specifičnosti, najbolje paralele se mogu uspostaviti sa slikarstvom u maloj Uspenjskoj crkvi manastira Savine koje je, kako je utvrdio V. Đurić,¹⁵ početkom druge polovine XV v. izradio Lovro Dobričević. Tipološka srodnost lika sv. Martina sa fizionomijama starijih svetitelja u Savini sasvim je očigledna: oči bademastog oblika sa karakterističnim podočnjacima, oštro modelovan nos, usne u laganom »arhajskom« osmjehu, način modelovanja kosmatih djelova i niz drugih detalja otkriva ruku istog majstora. Naročito se dobro može komparirati lik sv. Martina sa zida crkve sv. Ane sa satnikom Longinom u sceni Raspeća savinske crkve (sl. 3 i 4). Iako položaj glave oba svetitelja nije isti, ipak je na njima slikarski rukopis prepoznatljiv do te mjere da ne dozvoljava sumnju u isto autorstvo. Sličnost se može naći i sa likovima na sačuvanim Lovrovim slikama u Dubrovniku, naročito sa sv. Nikolom i sv. Vlahom koji su naslikani na oba tamošnja poliptiha — u samostanu dominikanaca i crkvi na Dančama.¹⁶ Na svim tim djelima se uočava jedan osoben slikarski postupak u islikavanju lica, a posebno u davanju završnih akcenta na kosmatim djelovima — kosi, bradi, brkovima. Slikar se u tu svrhu služio vrlo tankim četkicama izvodeći zanimljivu igru linija, koje vodi u linim snopovima preko inkarnatskih partija, da bi se na bradi starijih svetitelja pretvorile u raskošni vatromet uvojaka u kojima je gotovo svaka dlaka posebno islikavana.

Takav slikarski postupak se ne susreće kod Dobričevićevih savremenika, a u istom obliku ne susreće se, koliko nam je poznato, nigdje u našem starom slikarstvu.¹⁷ Ta igra linija mijenjala se tokom vremena — od grubljih i jednostavnijih na ranijim

¹⁵ V. J. Đurić, *Manastir Savina*, »Boka« 5, Herceg-Novi, 1973, 3—17. Neznatno izmijenjen tekst je objavljen u ediciji »Umjetnički spomenici u Jugoslaviji« 1977. g. kao monografija pod nazivom *Savina*.

¹⁶ Podatke iz Dubrovačkog arhiva o Lovru Dobričeviću objavili su K. Kovač (*Nikolaus Ragusinus und seine Zeit*, Archivalische Beiträge zur Geschichte der Malerei in Ragusa im XV. und der ersten Hälfte des XVI. Jahrhunderts, Jahrbuch des kunsthistorischen Instituts der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege, Wien 1917) i Jorjo Tadić (*Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII—XVI v.*, I, Beograd, 1951).

Lovrove radove u Dubrovniku obradili su V. Đurić (*Dubrovačka slikarska škola*, Beograd, 1963, 71—80) i K. Prijatelj (*Dubrovačko slikarstvo XV—XVI stoljeća*, Zagreb, 1968, 18—20).

¹⁷ Sličan postupak u oslikavanju kosmatih djelova, samo mnogo grublji, uočava se i kod nešto starijeg slikara Blaža Jurjeva, o kome je dosad najiscrpnije pisao K. Prijatelj (*Slikar Blaž Jurjev*, Zagreb, 1965 — o takvom slikarskom postupku na str. 27). Isti autor je kod Blaža Jurjeva uočio i

Sl. 3. Sv. Martin, detalj freske iz sv. Ani.

Sl. 4. Satnik Longin, detalj freske Lovra Dobričevića u Savlji

djelima i freskama, do tananih virtuozno izvedenih efekata na poznijim ostvarenjima. I po tom slikarskom maniru dâ se zaključiti da freske u sv. Ani pripadaju ranije nastalim djelima. Za takvu hronologiju govorila bi još i dosta siromašna koloristička skala koja sadrži svega nekoliko crvenih i plavih tonova dopunjavanih svijetlim okerima. Pored toga, tu se zapažaju i neke slikarske nedorečenosti koje je mogao načiniti nedovoljno iskusni slikar. Tako, na primjer, slikar sasvim neobično oblikuje ušne školjke, ne snalazeći se u skraćanju već ih predstavlja u *an faceu*, što se kod Dobričevića još ponegdje susreće — u Savini i dominikanskom poliptihu — ali u ublaženijoj formi. Vajta još naglasiti da tanke izvijene obrve, kakve ima sv. Martin, susrećemo kod Gospe od Škrpjela i više likova na savinskim freskama, dok je pastoral na fresci u sv. Ani gotovo identičan onom u ruci sv. Vlaha u riznici franjevaca u Dubrovniku.

Sve ovo govori u prilog da novootkrivene freske u Kotoru pripadaju ranoj fazi našeg slikara. Svakako su nastale prije fresko-ansambla u Savini, a izgleda vrlo vjerovatno da je i najranije za sada poznato djelo tog našeg uglednog majstora. Pri takvom stanju stvari mogao bi se nastanak tih fresaka vezati za petu deceniju XV vijeka, za vrijeme dok je Lovro još isključivo bio vezan za Kotor i u neposrednoj blizini crkve sv. Ane — tada posvećenu sv. Martinu — imao porodičnu kuću i radionicu.¹⁸ Ta blizina je uticala, kako se čini, da naš umjetnik češće saraduje sa upravom susjedne crkve,^{19a} te da za nju izradi drveni kip sv. Martina koji se danas nalazi u kotorskoj katedrali. Mada rađen u drugačijoj tehnici, lik svetitelja ima dosta srodnosti sa prikazom na

¹⁸ »izvjesne latentne nordijske crte« (nav. dj., str. 33), čemu je, vjerovatno, u znatnoj mjeri doprinio i pomenuti slikarski postupak.

Za sada se, međutim, ova dva naša istaknuta slikara ne mogu dovesti u bližu međusobnu vezu. Blaž Jurjev, najugledniji slikar dalmatinske škole prve polovine XV vijeka, boravio je i djelovao u skoro svim dalmatinskim gradovima u Dubrovniku. Iako njegov boravak u Kotoru do sada nije utvrđen, ipak se ne može a priori odbaciti mogućnost o susretu već ostarjelog »slikara-putnika« i nadarenog kotorskog poletarca — bilo u Kotoru ili nekom dalmatinskom gradu.

¹⁹ Da se Lovrova porodična kuća nalazila u »contrata santi Martini« govore arhivski podaci koje je objavio Jorjo Tadić (*Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII—XVI v.*, dok. 560 i 561). To je, svakako, morala biti otmenija gradska kuća za koju je prilikom prodaje 1475. god. — tri godine prije smrti — dobio 500 perpera. Iz dokumenata se vidi da se ta kuća graničila sa kućom kotorskog plemića Franja Bolice s jedne, i kućom zlatara Adama s druge strane, te jednim dijelom izlazila na ulicu (»cum via publica«).

^{19a} Crkva sv. Ane je još u XV v. bila posvećena sv. Martinu, svetitelju čiji je kult u srednjem vijeku bio vrlo raširen. Slabljenjem kulta tog svetitelja crkva mijenja patrona i biva posvećena sv. Venerandi, te konačno sv. Ani. Crkva je pripadala neko vrijeme bratovštini mesara i izdržavala se od takse koja se ubirala od zaklanih životinja (up. I. Stjepčević, *Katedrala sv. Tripuna*, 61).

fresci, što bi govorilo u prilog ranije istaknutoj atribuciji Lovru Dobričeviću.¹⁹ Da je Lovro bio vičan oblikovanju u drvetu doznaje se iz podataka Dubrovačkog arhiva. Tako se on 18. avgusta 1473. godine obavezao ugovorom da će za crkvu sv. Petra u Dubrovniku izraditi u drvetu i, kako je zahtijevao ukus tog vremena, obojiti kompoziciju Jasle Hristovog rođenja.²⁰ Upravo na takav način je obrađen i kip sv. Martina u Kotoru, koji predstavlja lijep primjer pune bojene plastike.

Posebnu zanimljivost predstavljaju molbeni natpisi ispod sv. Katarine i sv. Martina. Nažalost, prvi je do te mjere oštećen da se ne može sa sigurnošću rekonstruisati. Od njega je čitljivo: »S(V) ... KATAR ... MOLI SA RABU TV(OIU) ... TA ...«.

Na sreću drugi natpis je sasvim dobro očuvan i čitljiv (sl. 5). On glasi: « SVETI MARTINE MOLI SA RABU TVOIU MARUSU ». Ne ulazeći u šira lingvistička i paleografska razmatranja — što bi prelazilo našu kompetenciju — iznijecemo ovdje samo ovlaš neka zapažanja.

Sl. 5. Natpis na zidu sv. Ane

¹⁹ Na kip sv. Martina, koji je iz sv. Ane prenešen u katedralu, prva je ukazala Madeleine Epron. *Un lien mystique entre la Dalmatie et la France — St. Martin de Tours*, revija »Jugoslavija«, Split, juli 1938, god. IX, br. 7, gdje je donijela i fotografiju.

C. Fisković je sklon da u kipu sv. Martina vidi dubrovački rad XV v. (*O umjetničkim spomenicima grada Kotora*, 83), dok je V. Đurić najprije dopuštao mogućnost da se radi o djelu Matka Junčića (u *Istariji Crne Gore*, II/2, 518), da bi ga kasnije, uz izvjestan oprez, pripisao Lovru Dobričeviću (*Savina*, IX).

²⁰ K. Kovač, *Nikolaus Ragustinus und seine Zeit*, 48; J. Vadić, *Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII—XVI v.*, 337.

²¹ Izgleda da je Dobričević učestvovao i u ukrašavanju rukopisnih knjiga. S njegovim imenom se povezuju minijature jednog rukopisnog kodeksa u *Marciani* (br. 7577), završen 8. marta 1466. god., koji sadrži traktat o moralnim vrlinama, i tekst legende o životu i čudima sv. Tripuna. O minijaturama tog kodeksa up. J. Maksimović, *Rukopis sa minijaturama života i čuda sv. Tripuna u Marcijani i njegova kotorska kopija*, Zbornik Fil. fakulteta, IV—1, Beograd, 1957, 135—143 (sa starijom literaturom), i V. Đurić, u *Istariji Crne Gore*, II/2, Titograd, 1970, 523.

Ovdje je najinteresantnije to što su navedeni tekstovi ispisani na slovenskom jeziku. Donatori se, dakle, svojim molbama za posredovanje obraćaju izabranim svetiteljima na svom narodnom jeziku, a ne na latinskom kako bi se očekivalo. Sama ta činjenica da se na zidu jedne ugledne katoličke crkve usred starog grada Kotora ispisuje tekst na slovenskom jeziku — i to na istaknutom mjestu oltara — govori veoma mnogo. To je, prije svega, dokaz da je upotreba narodnog jezika u samom Kotoru, a analogno i u drugim gradovima Primorja, bila u to doba zastupljenija nego što se to obično misli. Time se efektno negira poznata talijanska izreka, kako se u našim primorskim gradovima u srednjem vijeku »pisalo latinski, govorilo talijanski, a slušalo slovenski«. Da se tu, ipak, nije samo »slušalo« već govorilo i pisalo na narodnom jeziku govore novootkriveni natpisi o kojima je ovdje riječ, kao i arhivski pomeni knjiga na slovenskom jeziku.²²

Kao što smo napomenuli stilske osobnosti fresaka u crkvi sv. Ane upućuju na zaključak da su nastale u ranoj razvojnoj fazi Lovra Dobričevića. One već, uprkos nekim nedostacima, otkrivaju kvalitete talentovanog slikara, čija će pojava označiti uspon slikarstva XV vijeka u Kotoru i Dubrovniku. Iako su kotorske freske još obučene u tradicionalno kasnogotičko ruho, u njima se već osjeća pulsiranje tadašnjih evropskih likovnih zbivanja u koja se tako uspješno uključio i naš Lovro Marinov Dobričević.

---

²² Tako se u zaostavštini Rose, žene Marina Jaketića, 20. 5. 1451. god. nabraja, pored ostalih stvari, i jedna knjiga na slovenskom jeziku (»liber unus scriptus in Sclavo«) — IAK, SN — X, 898; D. Medaković, *Prilozi za istoriju kulture u Boki Kotorskoj*, Spomenik SAN, CV, 20. Jedan rukopis na narodnom jeziku — *Regula sestara Svete Chlare* — pronašao je u Kotoru don Niko Luković (»Glas Boke«, br. 77 od 26. maja 1934). Nije nam bilo moguće doznati gdje se taj rukopis danas nalazi.

Summary

NEWLY DISCOVERED FRESCOS IN ST. ANA'S CHURCH OF KOTOR

Rajko VUJIĆIĆ

The research of the sacral objects within the town of Kotor, particularly intense after the earth-quake of 1979, has given remarkable results. Among the others, the remains of fresco painting have been discovered in several churches: Maria Colegiata, St. Paul's and St. Ana's. The newly discovered frescos provide new information about the medieval painting of Kotor which suffered utterly different impact blending the influence of the Byzantine culture and that of the West. Special place is taken by the painting found in St. Ana's Church — earlier dedicated to St. Martin. Several better preserved features indicate that it is the late Gothic painting of the kind produced by the best known 15th century painter of Kotor — Lovro Dobričević. The analysis of the style and comparison of this and the already known painting by Dobričević at the Monastery of Savina and in Dubrovnik make the assumption quite acceptable. The frescos of St. Ana's seem to be the earliest known work of Lovro Dobričević so they may date from the end of the first half of the 15th century. They enable us to notice and trace the developing line of this painter of ours, whose activity is connected to Kotor and Dubrovnik; in the latter he started and established the well known painting school.

Two inscriptions in the Slav language found at St. Ana's with the figures of St. Martin and St. Katarina of Siena are also interesting finds. They prove that the language of the common people was used in Kotor, consequently in the other towns along the Coast, in writing and not only as a colloquial language as it is usually considered.